

Pravicová a levicová kritika Mezinárodního měnového fondu a Světové banky*

IVO KRSEK**

Abstract: Right-Wing and Left-Wing Critiques of the International Monetary Fund (IMF) and the World Bank (WB)

This paper discusses the critiques forming the debate on the future of the two major global financial institutions – the IMF and the WB. The author does not claim what the IMF and the WB really are, but reviews how they are seen by their critics. The article describes and summarizes the multifaceted critical discussion and proposes an elementary scheme formed by four basic positions. These are based on two variables: (1) moderation or radicalism of the critiques; (2) their affiliation with the right or the left side of the political spectrum. As a result, four basic critical positions emerge: right reformers, right radicals, left reformers, and left radicals. This paper characterizes each of them by overviewing the opinions of two representative participants of the discussion.

Keywords: International Monetary Fund, World Bank, critical discussion, reform or abolition proposals, global financial architecture.

1. Úvod

V letošním roce si Mezinárodní měnový fond a Světová banka připomínají šedesát let od svého založení.¹ Toto výročí však neslaví pouze obě globální finanční instituce, ale připomínají si ho také jejich kritikové. A těch je více než dost, neboť MMF a SB si za své konání zejména v posledních desetiletích vysloužily významnou vlnu kritiky. Právě ta je hlavním předmětem zkoumání tohoto textu. Práce se nesnaží popsat, jaké MMF a SB doopravdy jsou, ale soustředí se na to, jak je vidí, interpretují a hodnotí jejich kritici. Snažil jsem se proniknout do této mnohovrstevné a rozsáhlé kritické diskuse a utřídit jednotlivé názory, aktéry a kritické pozice v ní se vyskytující. Vzhledem k obsáhlosti celého tématu jsem se soustředil pouze na kritiky MMF a SB, stranou tak zůstali obhájci statu quo či proponenti bretonwoodských institucí volající po expanzi jejich rozpočtu a mandátu.

---

* Tato studie je zkrácenou a přepracovanou verzí stejnojmenné bakalářské práce obhájené na Katedře politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně v červnu 2004.

** Autor studuje obory mediální studia a žurnalistika a politologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. E-mail: kerza@atlas.cz.

Pro větší jasnost a přehlednost jsem celou diskusi rozdělil do čtyř základních kritických pozic. Základem pro toto dělení a identifikaci jednotlivých kritiků v rámci těchto čtyř pozic byly dvě proměnné, příslušnost k pravici či levici² a míra umírněnosti či radikality kritických výtek. Dle těchto proměnných vznikly čtyři ideové tábory – pravicoví reformátoři, pravicoví radikálové, levicoví reformátoři, levicoví radikálové. Každý z těchto táborů je v textu reprezentován na příkladu vždy dvou relevantních aktérů kritické diskuse (viz níže schéma č. 1). Mezi relevantní a významné kritiky řadím osoby (akademiky, politiky, ekonomy, aktivisty atd.) a organizace či hnutí (ekonomické, politické, sociální, ekologické atd.), které se kritickému zkoumání MMF a SB věnují dlouhodobě, či které se na tuto kritiku výhradně soustředí, mají přesné informace a jednoznačná stanoviska a v rámci samotné kritické diskuse jsou respektováni a „dobře slyšet“.³

Text si neklade za cíl podat všezahrnující a kvantitativně vyčerpávající popis všech účastníků kritické debaty o MMF a SB, ani nemá za cíl provést hlubší analýzu či kritiku jednotlivých argumentů. Chce však postřehnout celé spektrum jednotlivých kritických hlasů odlišujících se ideologií, argumenty, radikalitou či způsobem prezentování svých kritických postojů na veřejnosti. Cílem této informativní, přehledové statě je představit a na jednom místě vedle sebe konfrontovat argumenty rozličných účastníků kritické diskuse, které jinak téměř dominují jednostranné pohledy.

Každý z oponentů MMF či SB reprezentující danou kritickou pozici bude nejprve krátce představen, poté bude následovat popis samotných kritických výtek a nakonec bude nastíněna představa tohoto kritika o budoucnosti obou institucí či alternativního uspořádání mezinárodní finanční architektury. Na základě těchto informací provedu na konci statě závěrečné shrnutí celé kritické diskuse o Mezinárodním měnovém fondu a Světové bance.

Schéma č. 1: Šablona reprezentativních aktérů kritické diskuse rozdělených podle základních kritických pozic.

<p>Levicoví reformátoři</p> <p>Joseph Stiglitz (akademik) CEE Bankwatch Network (nezisková organizace)</p>	<p>Pravicoví reformátoři</p> <p>Meltzerova komise (odborná komise složená z akademiků) Martin Feldstein (akademik)</p>
<p>Levicoví radikálové</p> <p>Walden Bello (akademik, aktivista) David Korten – International Forum on Globalization (aktivista z neziskové organizace)</p>	<p>Pravicoví radikálové</p> <p>Cato Institute (nezisková organizace) Pat Buchanan (novinář a politik)</p>

2. Pravicoví reformátoři

2.1 Pravicová reformistická kritika – Meltzerova komise

V listopadu 1998 se ve Spojených státech rozpoutala zajímavá diskuse o budoucnosti mezinárodních finančních institucí. V americkém Kongresu byl předložen návrh zákona, který by umožnil zvýšit finanční příspěvek USA v Mezinárodním měnovém fondu o 18 miliard dolarů. Tato částka měla být použita na pomoc krachujícím ekonomikám, především ve východní Asii a Rusku. Návrh však vyvolal bouřlivou diskusi, neboť američtí kongresmani se zdráhali poskytnout tolik peněz instituci, která byla dlouhodobě kritizována, z jejich strany především za to, jak nakládá s prostředky jí svěřenými. Kongres proto zřídil zvláštní komisi, která se měla zabývat fungováním mezinárodních finančních institucí a navrhnout budoucí přístup Spojených států vůči nim. Tato Poradní komise pro otázky mezinárodních finančních institucí (US Congressional International Financial Institution Advisory Commission)⁴ je spíše známá pod názvem Meltzerova komise, podle jména jejího předsedy.

Členy komise bylo jedenáct finančních expertů, šest jich nominovala republikánská strana a pět strana demokratická. Byli to předseda Allan H. Meltzer, dále C. Fred Bergsten, Charles W. Calomiris, Tom Campbell, Edwin J. Feulner, W. Lee Hoskins, Richard L. Huber, Manuel H. Johnson, Jerome I. Levinson, Jeffrey D. Sachs a Esteban Edward Torres. Svou závěrečnou zprávu, jež byla publikována v březnu 2000, komise schválila poměrem 8:3.⁵ Komise se však jednomyslně shodla na tomto prohlášení: „1) Mezinárodní měnový fond, Světová banka a regionální rozvojové banky by měly v plném rozsahu odespat své pohledávky u těch silně zadlužených rozvojových zemí, které uskutečňují efektivní ekonomickou a sociální rozvojovou strategii ve spolupráci se Světovou bankou a regionálními rozvojovými institucemi. 2) Mezinárodní měnový fond by měl omezit svou úvěrovou politiku na poskytování krátkodobé likvidity. Současná praxe poskytování rozšířených a dlouhodobých půjček na redukci chudoby a dosažení dalších cílů by měla být ukončena“ (MCR 2000: 5).

Komise požaduje především návrat Fondu a Banky ke svým původním účelům, ke kterým byly v roce 1944 v Bretton Woods vytvořeny. Současná praxe MMF ohledně poskytování dlouhodobých úvěrů podle členů komise neúměrně zasahuje do suverenity jednotlivých států a prostřednictvím programů strukturálního přizpůsobení de facto určuje ekonomickou a sociální politiku těchto zemí. Komise navrhuje omezení mandátu Fondu, který by měl sloužit pouze jako poskytovatel půjček potřebným zemím na překlenutí období krátkodobého nedostatku konvertibilní měny. „MMF by měl sloužit jako kvazi-věřitel poslední instance pro rozvíjející se ekonomiky“ (MCR 2000: 7). Komise také doporučila zrušit Program pro růst a redukci chudoby Mezinárodního měnového fondu, který podle ní nesplňuje svůj účel a ve svém důsledku je kontraproduktivní. Komise se také jednoznačně vyslovila pro zrušení dluhu, který u Fondu má 41 nejvíce zadlužených rozvojových zemí (tzv. HIPC – Heavily Indebted Poor Countries). Toto by měl být dle členů komise první a zásadní krok k úspěšné rekonstrukci globální finanční architektury. Meltzerova zpráva tedy doporučuje omezení mandátu a akčního radia Fondu, nevyslovuje se však pro jeho zrušení, neboť uznává potřebu nějakého institucionálního regulačního mechanismu na globální úrovni, který by se soustředil na udržování rovnováhy globálního finančního uspořádání a na krátkodobou pomoc zemím postiženým krizí.

Pro Světovou banku byla zpráva Meltzerovy komise ještě kritičtější, než pro MMF. Zpráva upozorňuje na „širokou propast mezi rétorikou a sliby Banky a jejím chováním a úspěchy. V souladu se svým cílem zmírnit chudobu v rozvojovém světě Banka prohlašuje, že půjčky zaměřuje na země, které nejvíce potřebují oficiální pomoc z důvodu chudoby a nemožnosti přístupu k soukromým finančním zdrojům. Není tomu tak. Sedmdesát procent zdrojů Banky plyne do jedenácti zemí, které mají významný přístup k soukromým zdrojům“ (MCR 2000: 9). Hlavní cíl Banky vyhlášený jejím prezidentem Jamesem Wolfensohmem, tedy boj s chudobou, skončil podle zprávy fiaskem. Meltzerova komise Bance doporučila, aby úplně přestala poskytovat půjčky na odstraňování chudoby, neboť páchají více škody než užítku. Analýzou a vyhodnocením interních materiálů Banky došla Meltzerova komise k závěru, že například v Africe bylo v devadesátých letech 20. století neúspěšných 73 % projektů, v Jižní Asii 61 % a v Latinské Americe 48 % projektů. Ještě více zarážející však je, že během celého desetiletí se úspěšnost projektů Světové banky nijak výrazně nezlepšila. Na počátku 90. let bylo celosvětově 59 % projektů neúspěšných, na konci dekády to bylo 53 % projektů.

Co tedy se Světovou bankou, která v plnění svého hlavního poslání dosáhla tak málo úspěchů? Meltzerova komise navrhla transformovat SB na grantovou instituci – Světovou rozvojovou agenturu (World Development Agency). Ta by měla namísto půjček podmíněných přísnými podmínkami a úroky poskytovat finanční granty směřující do těch nejchudších zemí světa. „V chudých zemích bez přístupu na kapitálové trhy by granty na zmírnění chudoby měly být placeny přímo dodavatelům služeb po nezávislém ověření jejich dodání. Granty by měly nahradit tradiční nástroje Banky jako půjčky a záruky na projekty infrastruktury a sociálních služeb“ (MCR 2000: 11).⁶

Světová banka by se tedy podle Meltzerovy komise měla přeměnit na grantovou agenturu s omezeným mandátem a rozpočtem. Hlavní tíha zodpovědnosti za zmenšování chudoby a pomoc jednotlivým rozvojovým zemím by měla být předána kontinentálním regionálním rozvojovým bankám, především Interamerické rozvojové bance pro země Latinské Ameriky a Asijské rozvojové bance pro Asii. Pouze pro africké země by Světová banka měla být hlavním zdrojem rozvojové pomoci „do té doby, než bude Africká rozvojová banka připravena převzít plnou zodpovědnost“ (MCR 2000: 12). I tyto regionální rozvojové banky by ovšem měly provést reformy a změny ve své činnosti zaměřené na větší efektivitu, transparentnost a bližší vztah k jednotlivým zemím regionu.

Toto byly základní kritické výtky a reformní teze obsažené ve zprávě Meltzerovy komise. Ačkoli je kritika MMF a SB ze strany této komise založena na fundovaném výzkumu a poskytuje návrhy konkrétních kroků ke zlepšení současného stavu, jen malá část z jejích doporučení získala v americkém Kongresu politickou podporu.⁷ A to i přesto, že ze všech možných táborů kritiků byla právě Meltzerova komise zřejmě nejbližší zásadním politickým rozhodovacím mechanismům. Nehledě na ideové odlišnosti nejrůznějších kritiků MMF a SB je zpráva Meltzerovy komise respektovaná a v kritické diskusi často citovaná.

2.2 Pravicová reformistická kritika – Martin Feldstein

Martin Feldstein je významným žijícím ekonomem, od roku 1969 je profesorem ekonomie na Harvardské univerzitě, v letech 1977–1982 a od roku 1984 do současnosti je prezidentem amerického Národního úřadu pro ekonomický výzkum. Mezi roky 1982–1984 působil jako

předseda Výboru ekonomických poradců prezidenta USA Ronalda Reagana. V letošním roce byl zvolen prezidentem Americké ekonomické asociace. Je autorem více než tří set ekonomických vědeckých statí, zaměřuje se zejména na problematiku ekonomické stability, finančních krizí a jejich řešení. Jeho kritika upozorňuje především na ekonomické problémy odbornějšího charakteru a soustředí se Mezinárodní měnový fond.

Podle Feldsteina byl pro Fond zlomovým okamžik, kdy americký prezident Richard Nixon zrušil vázanost dolaru na zlato: „Když v roce 1971 kompletně zkolaboval fixní směnný systém, MMF byl nucen najít si nový *raison d'être*“ (Feldstein 1998: 20). Tím se pro Fond stalo řešení finančních krizí. První zatěžkávací zkouškou pro novou roli Fondu byla dlužnická krize v zemích Latinské Ameriky v osmdesátých letech 20. století. Při řešení této finanční krize MMF uspěl a to dodalo podle Feldsteina Fondu sebevědomí. Proto začal stejné postupy a strategie používat ve všech dalších případech, ve kterých se angažoval. To však Feldstein považuje za zásadní chybu, neboť každá krize je specifická, každý přechod ekonomiky od netržního k tržnímu modelu vychází z jiných podmínek a používat ve všech případech stejné metody může být zhoubné. A často podle Feldsteina také bylo. To ukázal jak nepovedený a v některých zemích přímo katastrofální přechod ekonomik bývalého sovětského bloku, tak průběh krize v jihovýchodní Asii.

Pro ilustraci svých kritických argumentů používá Martin Feldstein často příklady z Jižní Koreje. Ta byla před finanční krizí v letech 1997 a 1998 nejbohatším státem regionu jihovýchodní Asie a jedenáctou největší ekonomikou na světě. Její ekonomické problémy vycházely z obrovského objemu krátkodobých zahraničních půjček korejských firem, které v říjnu 1997 dosáhly celkové hodnoty 110 miliard dolarů. Makroekonomická situace a celkový objem zahraničního dluhu však byly uspokojivé, podle Feldsteina tak nebyla potřeba tradiční politika MMF požadující redukci vládních výdajů, vyšší daně a tvrdé úvěrové podmínky, ale „koordinovaná akce věřitelských bank k restrukturalizaci krátkodobých dluhů a prodloužení jejich splatnosti a poskytnutí přechodných úvěrů k splacení firemních závazků ... Namísto toho MMF půjčil z oficiálních zdrojů – MMF, SB, vlády Spojených států a Japonska a dalších – Koreji 57 miliard dolarů, aby mohly soukromé dlužnické firmy splatit své závazky v zahraničních měnách u amerických, japonských a evropských bank. Výměnou za tuto hotovost vyžadoval Fond důkladnou reorganizaci korejské ekonomiky a trval na kontrakční makroekonomické politice vyšších daní, omezených výdajů a vyšších úrokových sazbách“ (Feldstein 1998: 25–26). Feldstein kritizuje Fond za to, že jeho politika nejen že nepomohla zemi z krize, ale ještě ji do větší krize dostala, protože právě restriktivní politika výdajů a zvýšení úrokových sazeb znamenala nedostatek kapitálu, což vedlo ke krachu tisíců korejských firem a podstatně se tak zvýšila nezaměstnanost.

Podle Martina Feldsteina Mezinárodní měnový fond postupem času podstatně rozšířil svůj mandát a stal se jakýmsi vnějším managerem zemí postižených finanční krizí. Feldstein za toto Fond kritizuje, neboť si pro sebe uzurpoval příliš velkou moc a jeho rady, podmínky a strategie byly často špatné a kontraproduktivní. MMF si podle Feldsteina musí uvědomit, že „nemůže sám iniciovat programy, ale vytvářet programy pro členské země pouze tehdy, pokud tato země sama požádá o pomoc. Země je klientem či pacientem Fondu, nikoli jeho poručenec. ... Zoufalá potřeba země krátkodobé finanční pomoci nedává MMF morální právo nahradit jeho odborné posudky za politický proces země“ (Feldstein 1998: 27). Feldstein říká, že před poskytnutím jakékoli záchranné půjčky podmíněné reformními opatřeními by si měl Fond

položit tři základní otázky: 1) Je tato reforma opravdu potřebná k obnově přístupu země na mezinárodní kapitálové trhy? 2) Je to čistě odborná záležitost, která zbytečně nezasahuje do řádné jurisdikce suverénní vlády? 3) Pokud věci, které mají být změněny, jsou stejně používány ve významných evropských industriálních ekonomikách, postupoval by Fond vůči těmto ekonomikám stejně, pokud by byly předmětem reformního programu? Feldstein dochází k závěru, že reformní změny v politice a ekonomice klientské země jsou ospravedlnitelné pouze tehdy, pokud odpověď na všechny tři otázky zní ano.

Další kritický argument Martina Feldsteina směřuje k problému morálního hazardu. Obrovský objem překlenovacích úvěrů, vyrovnávacích půjček a záchranných balíčků poskytovaných Fondem směřuje k tomu, že banky, které „očekávají půjčky garantované vládami, nebudou natolik opatrné, jak by měly být, pokud by byly tlačeny rizikem komerčního úvěrování. A pokud banky věří, že dostupnost dolarů k vyrovnání zahraničních závazků bude garantována MMF, potom nebudou brát ohled na rizika zahraničního investování v dlužnických zemích“ (Feldstein 1998: 30). Feldstein upozorňuje na to, že se tímto vytváří nezdravé investiční prostředí, které nezohledňuje rizikovost operací, a jejich případné neúspěchy splácejí daňoví poplatníci v dlužnických zemích. Feldstein si také všímá rétoriky Fondu, která je leckdy vyhrocenější, než by odpovídalo reálnému stavu. To vede k úprku zděšených investorů, kteří pochopitelně dají spíše na slova MMF, jehož názory mají mezi finanční komunitou velkou váhu. Země tak získává horší ratingové ohodnocení, což odrazuje další potenciální finanční zdroje a vše dohromady ještě více přispívá k prohloubení krize.

Ačkoli se to Feldstein zdráhá říci otevřeně, z jeho výpovědí a článků vyplývá, že MMF je používán či zneužíván jako politická instituce sloužící zájmům nejbohatších zemí světa, zejména Spojených států. Především při popisu průběhu východoasijské krize Feldstein naráží na velký vliv, jaký mají na politiku MMF světové velmoci. Říká, že Fond by měl „silně odolávat tlaku Spojených států, Japonska a ostatních významných zemí, aby se jejich obchodní a investiční agenda nestala součástí podmínek, za kterých Fond poskytuje finance“ (Feldstein 1998: 32).⁸

Prozatím jsme od Martina Feldsteina slyšeli pouze samou kritiku. Co tedy navrhuje pro zlepšení současné situace? Podle Feldsteina by pomohl návrat Fondu k původnímu omezenému mandátu: „MMF by měl setrvat u svého tradičního úkolu pomáhat zemím vyrovnat se s dočasným nedostatkem zahraniční směny a s více dlouhodobým obchodním deficitem“ (Feldstein 1998: 20). Fond by se měl vyvarovat toho, aby používal finanční krize jako prostředek k dosažení fundamentálních strukturálních a institucionálních změn v daných zemích a respektoval tak jejich suverenitu. Říká, že primární odpovědnost za řešení problémů souvisejících s dluhy nese věřitel a jeho dlužník. MMF by do těchto vztahů měl přímo vstupovat pouze sporadicky a spíše se soustředit na poskytování technické pomoci a na roli zprostředkovatele dialogu. Tím by se omezila hrozba morálního hazardu, která je současnou praxí Fondu podporována. Feldstein předpokládá, že „pokud by MMF zaměřil svou pozornost na tuto užší agendu, mohl by věnovat více vzácného talentu svých zaměstnanců na problém prevence krizí“ (Feldstein 1998: 33). Toto všechno by jednak přispělo k větší efektivitě akcí Fondu, ale také k jeho větší legitimitě zejména v rozvíjejících se ekonomikách. Slovy samotného Martina Feldsteina: „Pokud bude Fond viděn jako více podpůrná organizace zaměřená na své klienty, než jako někdo, kdo vnucuje bolestivá omezení a radikální ekonomické reformy, poté je pravděpodobné, že země budou více ochotné přijmout jeho pomoc, která bude i více prospěšná“ (Feldstein 1998: 33).

3. Pravicoví radikálové

3.1 Libertariánská pravicová radikální kritika – Cato Institute

Pravicová radikální kritika v sobě zahrnuje dvě rozdílné pozice vycházející z diametrálně odlišných premis a idejí. První z nich je libertariánská pozice, která v ekonomice akcentuje především volný trh a obchod a nezasahování státu či jiných regulačních institucí do jeho suverenity. Druhá radikální pravicová pozice je konzervativní, v ekonomice mnohem více protekcionistická a izolacionistická.

Typickým představitelem pravicové radikální kritiky Mezinárodního měnového fondu a Světové banky, která vychází z libertariánské ideologické pozice, je Cato institut. Tento americký think-tank sídlící ve Washingtonu založil v roce 1977 Edward H. Crane a pojmenoval ho podle knihy Catovy listy, jež nese podtitul Eseje o svobodě, občanství a náboženství. Institut se sám vymezuje jako nezávislá, nezisková, veřejná nadace pro politický výzkum, která ve veřejné diskusi prosazuje ideje a z jejich pohledu tradiční americké principy omezené vlády, míru, individuální svobody a volného trhu. Svě cíle se institut snaží dosáhnout skrze více než padesátku svých odborníků a výzkumných pracovníků, kteří provádějí výzkumy, vydávají zprávy a studie, píší články, publikují monografie a sborníky, pořádají konference atd. Svých cílů se snaží členové Cato institutu dosáhnout také méně formálními způsoby, jako je lobování a přímé setkávání s volenými zástupci amerického lidu. Cato institut se skládá z mnoha výzkumných sekcí, které se zabývají množstvím různorodých témat sahajících od lidských práv, práva, ekonomiky, politiky až po vzdělávání či životní prostředí. Pro téma této práce je nejvýznamnější sekce Mezinárodní ekonomika a rozvoj, jejímž předsedou je Ian Vásquez. Ten je zároveň ředitelem Projektu pro globální ekonomickou svobodu.

Vásquezova kritika MMF je především kritikou postupů této instituce při řešení finančních krizí. Podle něj Fond soustavně dokazuje, že je neschopný se s finančními krizemi vypořádat a jím uzurpovaná role věřitele poslední instance a krizového manažera je dále neobhajitelná. Od krize mexického pesu v roce 1995 podle Vásquezovy interpretace Fond promrhal vyplácením překlenovacích úvěrů a záchranných balíčků více než 300 miliard dolarů. MMF tak vytváří nezdravé kapitalistické prostředí, ve kterém se daří morálnímu hazardu a který nevede k zodpovědnému investování a půjčování. Podle Vásqueze se „MMF nachází v centru systému generujícího krize, ve kterém se investoři a vlády rozvíjejících se zemí vzájemně podporují v méně obezřetném chování v očekávání, že budou „zachráněni“, pokud se něco pokazí“ (Vásquez 2002a: 1). To způsobuje, že investoři a dlužníci si zvykají žít mimo ekonomickou realitu. Vásquez vidí jednoduché řešení. Fond by se měl vzdát veškerých těchto záchranných aktivit a přestat tak s nepřirozenými zásahy do volného trhu, který by se poté stal skutečně volným. Větší prostor by tak získal soukromý sektor, jenž by se podle Vásqueze choval zodpovědněji a ve vlastním zájmu by se snažil těmto krizím předcházet. „Lepší přístupy zahrnují přímá vyjednávání mezi věřiteli a dlužníky bez nešikovných intervencí Fondu jako třetí strany“ (Vásquez 1999: 1).

Ačkoli se Vásquez ve své kritice Fondu soustředí především na jeho zasahování do věřitelských vztahů (tedy narušování suverenity volnotržního prostoru) a vzniku morálního hazardu, nachází na činnosti Fondu další závažné nedostatky. Je to například poskytování špatných receptů rozvojovým ekonomikám a špatná úvěrová politika, která dovedla mnoho

zemí světa do obrovské dlužnické krize či na pokraj krachu. To, že je v současné době vyvíjen velký tlak na oddlužení zemí třetího světa a že Fond a Banka vsílí tomuto cíli podnikají určité kroky, je podle Vásqueze „implicitním uznáním neúspěchu systému půjček“ (Vásquez 2001: 2). Zásadní kritiku však Fond sklízí především za malou transparentnost, zatajování informací, mlčenlivost a neschopnost diskuse se svými kritiky. Vásquez Fond označuje jako „jednu z nejvíce tajnostkářských světových byrokratických institucí“ (Vásquez 1998a: 1). To všechno přispívá k poklesu jeho důvěryhodnosti a legitimacy a odporu k němu. Jediným možným reformním krokem je podle Vásqueze co největší transparentnost Fondu. Občané by měli vědět, jaké zemí Fond půjčuje peníze, kolik, proč a za jakých podmínek. Všechny dokumenty Fondu by měly být přístupné veřejnosti a na jeho činnost by měli dohlížet nezávislí vnější auditori.

Vásquez je však ke změnám ve fungování Fondu velmi skeptický a slibuje si od nich velmi málo. Konstatuje, že Fond je nástrojem pro prosazování politiky Spojených států skrze své ministerstvo financí, a to nezávisle na podobě americké vlády: „Americké ministerstvo financí prostřednictvím svého výkonného ředitele v MMF má vliv na nakládání s fondy MMF a je v jeho byrokratickém zájmu udržovat či dokonce zvyšovat objem zdrojů Fondu, které jsou pod jeho kontrolou. Ministerstvo dlouhodobě podporuje výsady Fondu navzdory tomu, zda je americká administrativa konzervativní nebo liberální“ (Vásquez 1998d: 9).

Ačkoli Ian Vásquez ve svých projevech či komentářích explicitně nepožaduje zrušení MMF, je znát, že neexistence Fondu by byla prospěšná pro šíření idejí, které Vásquez vyznává, tedy volného trhu, liberalizace, individuální svobody a zodpovědnosti. Podle něj Fond svým konáním naopak podkopává a znemožňuje šíření těchto idejí, říká, že MMF toho udělal více špatného než dobrého a „nadělal mnoho škody pro rozšiřování volných trhů“ (Vásquez 2002b: 2). Vásquezova rétorika ohledně zrušení či pouze reformy Fondu je vcelku zajímavá. Ačkoli představuje vlastní reformní návrhy a požadavky, vždy vzápětí dodává, že v úspěch reformy nevěří. Naopak ačkoli nikde explicitně neříká, že by Fond měl být zrušen, často používá podmiňovací spojení typu: kdyby Fond nebyl, nebo ve světě bez MMF atd. Jeho argumentace tedy spíše směřuje ke zrušení Mezinárodního měnového fondu. Neschopnost či neochota dát tento názor veřejně najevo se však netýká většiny jeho kolegů z Cato institutu. Za vše hovoří již jen názvy jejich článků, projevů či komentářů jako Zrušte MMF (Hanke 2000a), Již žádné nové MMF, prosím (Hanke 2000b), Čas zavřít MMF (Schwartz 1998), Zabijte MMF (Bandow 1998) nebo Zapalte Světovou banku: tamtí demonstranti měli pravdu (Moore 2000) a mnoho dalších. Pozici celého Cato institutu k budoucnosti Mezinárodního měnového fondu dle mého názoru nejlépe vystihují slova Anny J. Schwartzové: „Reforma Mezinárodního měnového fondu není řešením. Měl by být zrušen“ (Schwartz 1998: 3).

3.2 Konzervativní pravicová radikální kritika – Pat Buchanan

Radikální kritiku MMF a SB vycházející z pravicového konzervativního prostředí reprezentuje Pat Buchanan. Patrick J. Buchanan proslul jako novinář a sloupkař konzervativních deníků, mezi lety 1966 a 1987 působil jako vrchní poradce třech amerických republikánských prezidentů, Richarda Nixona, Geralda Forda a Ronalda Reagana. V roce 1992 byl v primárních prezidentských volbách Republikánské strany neúspěšným protikandidátem George Bushe. Poté se přiklonil k Reformní straně miliardáře H. Rosse Perota, která je ideově ještě více na-

pravo od republikánů. V letech 1996 a 2000 se Buchanan neúspěšně ucházel o post prezidenta Spojených států.

V únoru 1993 založil Buchanan organizaci nazvanou The American Cause. Její ideový profil je plně v souladu s postoji a idejemi, které vyznává sám Buchanan. Jsou to zejména hodnotový konzervatismus, Buchanan například hájí tradiční rodinu, odmítá potraty, obhajuje právo na držení zbraní, snaží se o větší rezonanci náboženských hodnot v americké společnosti, nesushlasí s individualistickým pojetím života Američanů a s jejich hedonismem, relativismem a odklonem od Boha. Buchanan sám používá pojem kulturní válka, ve které bojuje za z jeho úhlu pohledu správné hodnoty. V politické praxi prosazuje národní suverenitu, patriotismus, izolacionismus, protekcionismus a nacionalismus. Buchanan je zastáncem a propagátorem volného trhu, resp. volných trhů, nikoli však volného obchodu.⁹ Jeho předvolební leták z roku 2000 vyzýval k vystoupení USA z mezinárodních organizací jako WTO, OSN či NAFTA, k zaměření americké zahraniční politiky na čistě americké zájmy, k zastavení veškeré zahraniční pomoci a k návratu amerických vojáků z konfliktních oblastí po celém světě zpět do vlasti. Buchanonovo heslo zní America First!, tedy Amerika především! Na pravolevé politické škále můžeme Pata Buchanana zařadit na pravý okraj, je to konzervativce, jehož názory někdy sklouzávají až k extrémním projevům antisemitismu a rasismu, popírání holocaustu a obdivu k Hitlerovi a jeho spolupracovníkům.

Z výše uvedených charakteristik již můžeme předpokládat, jaké stanovisko zaujímá k existenci a fungování Mezinárodního měnového fondu a Světové banky. V mnoha svých článcích, komentářích, předvolebních letácích a tiskových zprávách Buchanan Fondu a Bance vytýká, že poskytují finance zkorumpovaným režimům a diktátorům, což dokládá na příkladech z Rumunska, Indonésie a také z Ruska. V době, kdy se v americkém kongresu rozhodovalo o osudu osmnácti miliard dolarů jako záchranného balíčku pro ruskou ekonomiku, byl Buchanan v kritizování MMF a SB velmi činný.¹⁰ Rezolutně odmítal poskytnutí těchto peněz Fondu, stejně tak vystupoval proti jakýmkoli jiným záchranným balíčkům jakýmkoli jiným zemím ve finanční krizi. Podle Buchanana je tak pouze ožebračován americký lid a navíc poskytnuté finanční prostředky stejně obyčejným lidem v postižených zemích nepomůžou, neboť podle něj slouží k vyplacení zahraničních investorů a bank. Jak sám píše „malé, špinavé tajemství je, že MMF existuje proto, aby chránilo investory. ... MMF není nic jiného, než předák přátel ministra financí Spojených států z řad investorů“ (Buchanan 1998b: 1).

Na příkladu schválení půjčky Rusku americkým Kongresem Buchanan ilustruje, že MMF není primárně ekonomickou institucí, ale je politickým nástrojem v rukou Spojených států. Všechny racionální a ekonomicky podložené argumenty hovořily proti poskytnutí této půjčky zkorumpované ruské vládě. Peníze však nakonec byly poskytnuty, přestože členové vlády USA, kongresmani a lidé z finanční komunity podle Buchanana museli jasně vědět, že miliony se v ruské ekonomice vypaří jako pára nad hrncem a splaceny Fondu nikdy nebudou, pokud ten obratem neposkytne další záchrannou půjčku. Finanční prostředky tak byly podle Buchanana uvolněny pouze z čistě politických důvodů, aby byla udržena stabilita a zůstal u moci tehdejší ruský prezident Boris Jelcin.

Buchananova kritika MMF a SB není nikterak detailně propracovaná a důsledná. Nezajímá se například o rozhodovací mechanismy v těchto institucích, o jejich zbytnost či nezbytnost pro globální ekonomickou stabilitu, nevdává mu negativní sociální a ekologické důsledky půjček a programů Fondu a Banky a netransparentnost jejich jednání, na což upozorňují mnozí

kritici těchto institucí. Buchanan se zajímá o Fond a Banku jen z pozice radikálního amerického konzervativce a izolacionisty, kritizuje pouze to, že tyto instituce kdesi ve světě promrhávají peníze amerických daňových poplatníků. Proto jsou mu největším trnem v oku nouzové půjčky zemím postižených finanční krizí a vyplácení špatně a rizikově investujících investorů. V jednom ze svých komentářů píše: „Pokud tomu přijdeme na kloub, celá tato debata o MMF je o tom, kdo bude vyplácet bohaté chlapíky, kteří přišli o vše v pokerové hře zvané globální ekonomika. Oni s námi nesdíleli svá vítězství, proč bychom tedy měli my s nimi sdílet jejich prohry?“ (Buchanan 1998b: 2).

Jak pro Mezinárodní měnový fond, tak pro Světovou banku Buchanan ve své vizi ekonomického fungování světa nenachází přílišné uplatnění. Jednoznačně se vyslovuje pro zrušení Fondu a radikální přeměnu Banky, když říká: „Pro americký Kongres nastal čas skončit s nouzovým vyplácením, privatizovat Světovou banku a zrušit MMF“. (Buchanan 1997: 2). Podle Buchanana měl být Mezinárodní měnový fond zrušen již na počátku sedmdesátých let, kdy skončila éra zlatého standardu a fixních směnných kurzů. Od té doby je již nepotřebný, stejně jako Světová banka, která by měla být podle Buchanana převedena do rukou soukromého kapitálu, protože nyní jsou jako obří celosvětové instituce pouze překážkou ve snaze učinit globální trh skutečným volnotržním prostorem. V jednom ze svých komentářů Buchanan konstatuje: „Všechno, co potřebujeme, je zabít MMF. Poté bude moci božstvo trhů opět vládnout“ (Buchanan 1997: 1). V jiném článku dává stejně vyniknout své víře ve volné trhy, když říká: „Nechme volné trhy necht' zvolí, kdo je vítězem a kdo poraženým v globální ekonomice“ (Buchanan 1998b: 1). Pokud však pozorně prostudujeme jeho texty, komentáře a především předvolební letáky a projevy, zjistíme, že Buchananova oddanost volným trhům je jen rétorická figura, kterou používá a prosazuje pouze tehdy, pokud se to hodí americkým korporacím pro možnost expanze na světové trhy, z čehož pramení vyšší zisk americkým občanům. Pokud však jde o uplatňování principů volného trhu i z druhé strany, tedy přístup pracovních sil, zahraničních firem, jejich zboží a kapitálu na americké území, zde už se Buchanan volným trhem neohání. Naopak obhájí izolacionismus a protekcionismus, požaduje ochranu amerických firem a dělníků a zabránění přístupu dumpingového zboží ze zahraničí na americký trh.

Je tedy zřetelně vidět, že Buchananova vyjádření jsou často pouze rétorickými figurami, které chtějí slyšet američtí občané, tedy jeho potenciální voliči. To se odráží i v jeho kritice MMF a SB, jež není nikterak propracovaná a důsledná a často si i protřečtí, je vedena v populistickém a líbivém, módním tónu s jasnými politickými zájmy.

4. Levicoví reformátoři

4.1 Levicová reformistická kritika – Joseph Stiglitz

Američan Joseph E. Stiglitz (1943) je profesorem ekonomie na Kolumbijské universitě. Z akademického prostředí odešel v roce 1993 a na čtyři roky se stal předsedou Výboru ekonomických poradců prezidenta Spojených států Billa Clintona. V únoru 1997 odešel do Světové banky, kde působil jako její viceprezident a hlavní ekonom. Stiglitz byl k Bance a Fondu velmi kritický, jeho názory a postoje se však setkaly s nelibostí ostatních vedoucích činitelů

a po třech letech vedení SB opustil.¹¹ Jak sám říká: „Rozhodl jsem se odejít ze Světové banky, abych se mohl svobodně vyjadřovat a veřejně pranýřovat chování mezinárodních finančních institucí“ (Stiglitz 2002c: 50). Vrátil se na akademickou půdu a v roce 2001 se stal nositelem Nobelovy ceny za ekonomii.¹² Je také členem Výboru pro sociální rozměry globalizace při Mezinárodní organizaci práce.

Jako základní problém MMF a SB, které společně s WTO nazývá správci globalizace, spatřuje Stiglitz to, že se neúměrně zvětšilo pole jejich působnosti a oblasti, do kterých zasahují. Proměnou prošlo také samotné poslání těchto institucí. MMF byl na sklonku druhé světové války založen z přesvědčení, že finanční trhy často nefungují dobře a někdy je proto zapotřebí kolektivní záchranné akce s cílem stabilizovat globální ekonomiku. Dnes však MMF podle Stiglitze s ideologickou horlivostí prosazuje nadvládu trhu. Keynes by se prý „obracel v hrobě, kdyby viděl, co se stalo s jeho dítětem“ (Stiglitz 2003c: 42). Tento posun v ideologii či orientaci a cílech Fondu Stiglitz identifikuje od počátku osmdesátých let, kdy se prosadila „mantra volného trhu, jež se stala součástí nové dohody, tzv. Washingtonského konsenzu, mezi MMF, Světovou bankou a Ministerstvem financí USA“ (Stiglitz 2003c: 46). Politika Washingtonského konsenzu založená na předpokladu minimálního a neintervencionistického státu podle Stiglitze vnucuje skrze nařízení MMF a SB členským zemím otevření hranic, liberalizaci trhu a privatizaci státního majetku. To podle něj nevede ke stabilizaci mezinárodního finančního systému, ale naopak k jeho destabilizaci, která se hodí pouze finančním spekulantům a krátkodobému neproduktivnímu kapitálu, přičemž následky za jejich sobecké jednání nesou obyčejní lidé, dělníci a malí podnikatelé.

Stiglitz kritizuje samotné pracovníky Fondu a Banky. Hovoří o nich vcelku nelichotivě jako o nových misionářích, kteří do světa vyvážejí zideologizované náboženství tržního fundamentalismu. Hovoří o tržním bolševismu, přetrvávání koloniální mentality, o břemenu bílého muže. Z pozice renomovaného profesora ekonomie Stiglitz nepřímo napadá ekonomy a byrokraty v MMF jako druhořadé absolventy prvotřídních univerzit, kteří pracují podle zastaralých ekonomických modelů, nepoučují se ze svých chyb, předepisují stále stejná opatření, dělají špatné analýzy a z nich vycházejí špatná rozhodnutí. Ekonomická politika také podle Stiglitze musí vycházet nikoli z ideálních učebnicových modelů, ale ze znalosti reálných podmínek aktuálních pro danou zemi. Ty lze nabýt pouze dlouhodobým pobytem v dané zemi, znalostí místních podmínek a prostředí, a to nejen na úrovni velkých měst a zámožných a mocných lidí, ale také na úrovni venkova a lidí obyčejných. Praxe byrokratů MMF je bohužel většinou opačná. Stiglitz tvrdí, že hodnotící zprávy jednotlivých států jsou často sepisovány po čtrnáctidenních pobytech pracovníků Fondu v pětihvězdičkových hotelech v hlavních městech.

Další soubor Stiglitzových kritických poznámek a argumentů směřuje k nedemokratičnosti institucí, jejich organizační struktuře a způsobu rozhodování. Stiglitz poukazuje na to, že naprostá většina aktivit Fondu a Banky se odehrává v rozvojových zemích, ale ty nemají při rozhodovacích procesech organizací dostatečné zastoupení, jelikož síla jednotlivých zemí je dle systému váženého hlasování závislá na finančních příspěvcích jednotlivých států. O politické síle zemí v institucích tak rozhoduje jejich síla ekonomická, to znamená, že rozhodnutí jsou podle Stiglitze většinou dosahována ve prospěch průmyslově vyspělých zemí, zejména států G7. Stiglitz často vyslovuje názor, že Fond a Banka jsou mocenské instituce, de facto řízené ministerstvem financí Spojených států. To dává také mocenskou sílu rozhodnutím těchto institucí, neboť „napadnout rozhodnutí MMF znamená postavit se americkému ministerstvu

financí, které díky svému právu veta fakticky MMF řídí“ (Stiglitz 2002c: 49). Podle Stiglitzovy interpretace Spojené státy prostřednictvím Fondu nutí rozvojové země k liberalizaci trhu, otevření hranic a zrušení celních bariér, aby měly americké korporace co nejlepší přístup na jejich trhy. Oproti tomu vláda Spojených států často a bez potrestání uplatňuje protekcionistická opatření vůči zahraničním dovozům, nákladně subvencuje své zemědělce, nebo je hybnou silou či mozkiem kartelových dohod, jak tomu bylo v první polovině devadesátých let v případě obrovského kartelu amerických firem zpracovávajících hliník.

Stiglitz stojí na straně rozvojových zemí, když požaduje jejich větší přístup do přípravných, mediačních a rozhodovacích procesů. Směrem k rovnoměrnějšímu rozložení by se měl také změnit poměr hlasovacích práv jednotlivých zemí v orgánech Fondu a Banky. Jednáním by mělo být přítomno široké spektrum ekonomů, úředníků, vědců a odborníků z nejrůznějších oblastí, nikoli pouze ministři financí vyspělých zemí. Stiglitzovi se nelíbí, že MMF a SB řídí pouze osoby vycházející z finanční komunity, které své rozhodování vidí prizmatem čistě ekonomického myšlení a neberou v potaz žádná jiná hlediska sociální, kulturní či environmentální. Během svého působení v Bance byl Stiglitz „šokován neschopností zakalkulovat do plánů sociální a lidský rozměr hospodářských problémů“ (Stiglitz 2002c: 50).

Stiglitzova kritika směřuje také k netransparentnosti, neprůhlednosti a tajnůstkářství Fondu a Banky. Ačkoli jsou to veřejné instituce financované z příspěvků členských států, tedy z daní jejich občanů, závažná rozhodnutí se dělají za zavřenými dveřmi v úzkém kruhu zasvěcených osob. Stiglitz říká, že závažná rozhodnutí, která leckdy ovlivňují miliony lidí a potažmo celý svět „nelze přijímat potajmu v kancelářích budovy na washingtonské 19. ulici“ (Stiglitz 2002c: 51). Informace ve Fondu a Bance podle Stiglitze obecně velmi málo pronikají zevnitř ven, ale snad ještě méně se jich dostane zvenku dovnitř. Pokud by MMF a SB byly více přístupny informacím z externích zdrojů a kritické a otevřené diskusi, závažné problémy a pochybení by vyplynuly na povrch a dalo by se jim předcházet. To vše podle Stiglitze nepřispívá k dobrým výsledkům jejich práce a podkopává to jejich legitimitu.¹³

Ač je Stiglitzova kritika velmi radikální, především ve vztahu k MMF¹⁴, nemůže být označen jako antiglobalista. Naopak Stiglitz je proponentem globalizace: „Věřím, že globalizace – odstranění zábrán volnému obchodu a užší integrace národních ekonomik – má pozitivní *potenciál* a může být prospěšná každému obyvateli planety, obzvláště těm chudým“ (Stiglitz 2003c: 11). Podle Stiglitze je však největší překážkou globalizace pracující pro všechny právě Mezinárodní měnový fond. Ten by měl projít zásadní rekonstrukcí, protože „kdyby byl Fond zrušen, byl by nejspíš zanedlouho nahrazen něčím velmi podobným“ (Stiglitz 2003c: 335). Podle Stiglitze je mezinárodní instituce tohoto typu potřebná, protože „každý, kdo mohl sledovat vládnutí zevnitř, si uvědomuje, že vlády potřebují instituce, které jsou schopny odpovídat na krize. Pokud by tady Fond nebyl, byl by nejspíše znovuobjeven. Tudíž otázkou je jeho fundamentální reforma“ (Komisar 2000: 2).

4.2 Levicová reformistická kritika – CEE Bankwatch Network

CEE Bankwatch Network je transnacionální síť patnácti neziskových organizací zabývajících se ekologickou a sociální problematikou z jedenácti zemí regionu střední a východní Evropy – Běloruska, Bulharska, České republiky, Estonska, Gruzie, Litvy, Lotyšska, Maďarska, Polska, Slovenska a Ukrajiny. Organizace vznikla v roce 1995 s cílem monitorovat působení

mezinárodních finančních institucí ve střední a východní Evropě, upozorňovat na sociálně a ekologicky škodlivé dopady jejich projektů, prostřednictvím jednání s nejvyššími představiteli těchto institucí lobovat za jejich nápravu a předkládat vlastní alternativní návrhy a postupy. Již z názvu vyplývá, že tato organizace se zaměřuje na kontrolu veřejných bankovních institucí jako jsou Světová banka, Evropská banka pro obnovu a rozvoj, Evropská investiční banka atd. V kontrole a kritice se však Bankwatch neomezuje pouze na tyto instituce, ale soustředí se i na další, mezi nimi i na Mezinárodní měnový fond.

Bankwatch je významná i pro Českou republiku. Její centrální sídlo je umístěno v Praze a členy jsou dvě české neziskové organizace – Hnutí Duha a Centrum pro dopravu a energetiku. Jejich zástupci jsou v Bankwatch významnými osobnostmi.¹⁵ V souvislosti s Mezinárodním měnovým fondem a Světovou bankou je Bankwatch pro Českou republiku významná zvláště tím, že během zasedání těchto institucí v Praze v roce 2000 uspořádala na Pražském hradě diskusní fórum pod názvem Jiná zpráva. Fórum se skládalo z mnoha přednášek, diskusí, filmového festivalu, na závěr byla pod záštitou tehdejšího prezidenta ČR Václava Havla uspořádána panelová diskuse za účasti generálního ředitele MMF Horsta Köhlera, prezidenta SB Jamese Wolfensohna a kritiků obou institucí.

Co tedy aktivisté Bankwatch na Mezinárodním měnovém fondu a Světové bance kritizují? Instituce jsou podle nich netransparentní a nezodpovědné a nad jejich programy a aktivitami není žádný demokratický dohled. Pokud by dohled byl uplatňován, „mohl by potenciálně zastavit jejich destruktivní praktiky“ (CEE Bankwatch Network 2000: 1). Aktivisté Bankwatch kritizují zejména programy strukturálních úprav. Ty podle nich vedou k liberalizaci obchodu a otevření hranic, což má za následek například masivní export přírodních zdrojů z chudých zemí, likvidaci tradičních místních ekonomických vztahů a krachy domácích podniků a továren, které nejsou schopny konkurovat v neférové soutěži s nadnárodními korporacemi. To vede k zastavení ekonomického růstu, roste naopak chudoba a nerovnost mezi lidmi.

Ve svém prohlášení „CEE Bankwatch Network vyzývá MMF, aby se vzdal poskytování všech půjček podmíněných plněním programů strukturálního přizpůsobení a ostatních dlouhodobých půjček. MMF by se měl znovu zaměřit na svůj původní mandát ekonomického dohledu a poskytování krátkodobých půjček pro země s naléhavými problémy platební bilance“ (CEE Bankwatch Network 2000: 1). Toto omezení či zeshitlení agendy Fondu by zahrnovalo také ukončení masivního poskytování záchranných krizových balíčků, které podle Bankwatch stejně slouží pouze k vyplácení zahraničních investorů. Tím by se předcházelo vzniku problému morálního hazardu. Fond, který je v jejich interpretaci „v podstatě ovládan nejbohatšími státy světa“ (Jiná zpráva 2000: 1), by také neměl klást odpor jednotlivým státům, pokud chtějí přijmout nějaká opatření národní kapitálové ochrany, jako je například často diskutovaná Tobinova daň.¹⁶ Tato opatření by mohla snížit celosvětový pohyb krátkodobého spekulativního kapitálu a zvýšit globální ekonomickou stabilitu.

Členové Bankwatch dále po MMF požadují, aby úplně zrušil vlastní Iniciativu pro těžce zadlužené chudé země (HIPC), zavedenou v roce 1996 za účelem oddlužit 41 nejvíce zadlužených zemí světa. HIPC je podle nich spíše příkladem strategie public relations, než reálně fungujícím projektem. Pavel Příbyl z Bankwatch podotýká, že „po třech a půl letech sporů se do června 1999 podařilo odepsat pouze 2,6% jejich celkového dluhu, přičemž z částečného snížení dlužných částek se mohly těšit pouze čtyři země – Uganda, Bolívie, Mosambik a Guyana. V tutéž dobu se přitom významně zvýšily úroky z úvěrů, které dané země musejí splácet.

Uskutečněný odpis tak prakticky pozbyl jakéhokoli efektu a celkový dluh zemí HIPC se de facto vůbec nezměnil. V roce 1998 činil 216 miliard dolarů, právě tolik, jako o dva roky dříve, v roce 1996“ (Příbyl 2000a: 11).

Jednorázové a celkové odepsání dluhů nejchudších zemí je prvním z reformních požadavků aktivistů z neziskových organizací sdružených v organizaci Bankwatch. Tyto dluhy jsou podle nich nelegitimní, neboť v převážné většině vznikly v období studené války, kdy byly půjčky poskytovány radě režimů včetně diktátorských výměnou za politickou podporu. Opuštění dluhů by mohlo být placeno z čistého kapitálu, majetku a dalších aktiv Fondu, stejně jako z jeho bohatých zásob zlata.

Další reformní aktivity Fondu a Banky by podle nich měly směřovat zejména k transparentnosti a otevřenosti, přímé participaci dalších aktérů na rozhodování a k umožnění většího demokratického dozoru nad činností MMF. To znamená zpřístupnit veškeré materiály a dokumenty a provést komplexní zhodnocení všech dosavadních programů Fondu (Banka tak již učinila), zejména vzhledem k dopadu těchto programů na environmentální a sociální sektor. Reforma institucí by měla začít „reformou struktury a rozdělení hlasovacích práv, aby rozmištnění hlasovacích podílů bylo více vyvážené a dlužnické země byly více reprezentovány ve Výkonném výboru“ (CEE Bankwatch Network 2000: 2). Rozhodovací mechanismy uvnitř MMF a SB by se podle aktivistů hnutí Bankwatch měly změnit tak, aby do nich měly přístup další zástupci vlád členských zemí, nikoli jen ministři financí a obchodu či guvernéři centrálních bank, a aby pomyslné křeslo u jednacího stolu získali také zástupci občanské společnosti.¹⁷

Zástupci transnacionální sítě neziskových organizací ze střední a východní Evropy tak nepožadují zrušení Fondu a Banky, volají však po jejich zásadní reformě. Zejména apelují na jejich větší otevřenost, transparentnost a také demokratizaci rozhodovacích mechanismů uvnitř těchto institucí. Světová banka by podle Bankwatch měla být v poskytování půjček více zodpovědnější, především ve vztahu k lidem a přírodě. Fond by měl podstatně omezit rozsah své činnosti, přestat zavádět programy strukturálního přizpůsobení a orientovat se spíše na krátkodobou pomoc zemím s poruchou platební bilance. Obě instituce by se také podle Bankwatch měly zasadit o jednorázové odpuštění dluhů nejchudším zemím světa.

5. Levicová radikállové

5.1 Levicová radikální kritika – Walden Bello

Filipínský aktivista a akademik Walden Bello je profesorem sociologie a veřejné správy na Filipínské univerzitě v Manile a zároveň výkonným ředitelem organizace Focus on the Global South se sídlem v Bankoku. Napsal desítky článků a komentářů a několik knih kritizujících ekonomickou globalizaci, mezinárodní finanční instituce a globální ekonomické uspořádání vůbec. Je jedním z nejvýraznějších radikálních levicových kritiků Mezinárodního měnového fondu a Světové banky, které nazývá „dinosauřími organizacemi“ (Bello 2002b: 293).

Bello svou kritiku nesoustřeďuje pouze na MMF a SB, ale posouvá ji dále k členským zemím, především ke Spojeným státům, které podle jeho interpretace Fond a Banku ovládají a využívají ke svým cílům. Například v lednu roku 2001, kdy do úřadu prezidenta USA nastoupil konzervativce George W. Bush, si Bello „postesk“l, že „brettonwoodské instituce

ztratí své liberální mezinárodní ochránce jako ministra financí USA Larry Summerse, který věřil v používání Fondu a Banky jako ústředních nástrojů k dosažení amerických zahraničních ekonomických zájmů“ (Bello 2001: 1). V Bellově výkladu prosazuje MMF a Světová banka americké zájmy na dvou úrovních. První úroveň jsou geopolitické a geostrategické zájmy vlády Spojených států. Jako příklad Bello uvádí krizi východoasijských ekonomik. Jeho pohled se od ostatních, především reformních kritiků, liší v tom, že neinterpretuje krizi jako čistě ekonomickou a finanční záležitost, ale jako porážku nebezpečného konkurenta USA. „Oportunistické chování Washingtonu během asijské finanční krize odráželo fakt, že po porážce fašismu a komunismu nyní Spojené státy usilovaly o porážku posledního zbývajícího rivala v bitvě o globální nadvládu: národů východní Asie, které využily podmínky studené války k vlastnímu obohacení“ (Bello 2002a: xii). Druhou úrovní je prosazování zájmů amerických korporací, které podle Bella na ekonomické globalizaci bohatnou nejvíce. Zde uvádí jako příklad vztah Spojených států k Číně. Rétorika Pentagonu odsuzuje Čínu jako komunistického nepřítele porušujícího lidská práva, zatímco skrze MMF a Světovou banku a také Světovou obchodní organizaci je Čína co nejvíce začleňována do globálního volného obchodu a americkým korporacím je tak splňována touha po co největším využití čínského trhu.

Jako další příklad používání mezinárodních finančních institucí jako nástrojů politiky Spojených států uvádí Bello pokus asijských států o vytvoření Asijského měnového fondu, který měl shromáždit finanční rezervy ze vzkvétajících ekonomik na obranu proti spekulativním útokům. Podle něj „to byl MMF, který na nátlak amerického ministerstva financí zabil návrh na vytvoření Asijského měnového fondu“ (Bello 2001: 1–2). Vytvořením této instituce by podle Bella vznikl nežádoucí hráč na poli světové ekonomiky, na kterého by USA nemohly mít vliv, a jenž by rozmělnil globální hegemonii MMF, skrze který jsou americké zájmy prosazovány.

Výraznou kritiku si Fond a Banka vysloužily za uplatňování Programů strukturálních úprav. Ačkoli podle nich jsou tyto programy nástrojem k ozdravení ekonomiky a nastartování dlouhotrvajícího ekonomického růstu, podle Bella „namísto toho programy strukturálních úprav institucionalizovaly stagnaci v Africe, Latinské Americe a ostatních částech Třetího světa“ (Bello 2001: 2). Walden Bello toto označuje za jeden z mnoha důvodů, proč MMF a SB ztratily veškerou svou legitimitu.¹⁸ A to i přesto, že například Světová banka vyhlásila od nástupu nového prezidenta Jamese Wolfensohna v roce 1995 nesmlouvavou válku chudobě a zmírnění celosvětového strádání se stalo hlavním cílem Banky, stejně jako vlastní reforma Banky zevnitř. Bello toto napadá jako pouze líbivou odpověď na kritické hlasy odpůrců Banky, prezidenta SB nazývá „obratným ideologickým frázistou“ (Bello 2000a: 37), a změnu rétoriky vedoucích představitelů Banky označuje za propracovanou kampaň ve stylu public relations, která má tuto instituci pouze ospravedlnit v očích veřejnosti.

Bello je k Bance i Fondu nekompromisní a navrhuje jejich zrušení. V jednom ze svých textů shrnuje čtyři základní důvody: „1) MMF místo podpory ekonomického růstu vyvolává ekonomickou stagnaci; 2) činnost SB nepřispívá k boji proti chudobě; 3) obě instituce slouží zájmům největších akcionářů, tedy klíčových politických a ekonomických institucí zemí G7, v případě MMF především vlády USA a amerických finančních kruhů; 4) dynamiku reakcí obou institucí ani tak neovlivňují vnější podněty, jako je potřeba zmírňovat bídu a podporovat ekonomický růst, ale spíš pravidla chování byrokratických institucí, zejména touha po zvyšování jejich vlivu“ (Bello 2000a: 37). Co však po jejich případném zrušení? Jak by měla vypadat globální finanční architektura podle Waldena Bella? Co se týče Světové banky, její

agendu by podle Bella mohly převzít regionální rozvojové banky, které již existují. Co se týče MMF, Bello nenavrhuje explicitně nějakou jinou instituci, která by měla Fond nahradit. Naopak říká, že „to, co dnes potřebujeme, není nějaká další centralizovaná globální instituce, ale de-koncentrace a decentralizace institucionální moci a vytvoření pluralistického systému institucí a organizací, které spolu budou vzájemně působit na základě všestranných a flexibilních dohod“ (Bello 2002b: 295).

Tyto požadavky vycházejí z Bellovy představy alternativního ekonomického uspořádání světa. Svůj alternativní rozvojový model pojmenovává jako de-globalizace. De-globalizace nepředstavuje odstranění či izolaci z globální ekonomiky, představuje změnu preferencí směrem k větší orientaci na lokální trhy. Ekonomika by se měla přeorientovat z produkce na export na produkci pro lokální trhy. Tento způsob by jednak více podporoval lokální i globální ekonomickou stabilitu, zadruhé by více respektoval zájmy lidí a komunit, neboť by byl těmto lidem blíže a jeho směřování by podléhalo demokratickým rozhodnutím lidí, kterých se týká, nikoli vnějším tržním silám. Bello mluví o de-globalizaci jako o „strategii, která vědomě podřizuje logiku trhu a honbu za ziskem hodnotám bezpečí, spravedlnosti a sociální solidarity“ (Bello 2002b: 294). De-globalizace není podle Bella zpátečnickou, ale naopak rozvojovou strategií, protože rozvoj musí být financován primárně z domácích úspor a investic, nikoli být závislý na cizí pomoci. „Rozvoj musí být přeorientován na domácí trhy jako na hlavní „lokomotivu“ táhnoucí růst“ (Bello 1999a: 28).

Bellova pozice je zajímavá ještě z jednoho pohledu. Ačkoli se sám nachází na levé straně politického spektra, v zájmu vlastního cíle, tedy zrušení obou institucí, se vyslovuje pro spojení s pravicovými kritiky MMF a SB. Má na mysli především Meltzerovu komisi. Podle něj totiž tato komise ve svém velmi kritickém zhodnocení dosavadní činnosti MMF a SB pouze zopakovala to, co Bello a jemu podobní kritici říkali a na co upozorňovali již mnoho let. Bello se snaží překonat jisté ideové rozpory a vyzývá ke spojení obou táborů, tedy tábora republikánů a tábora pokrokářů či levičáků, jak Bello nazývá sám sebe, své kolegy a kritiky vycházející ze stejné ideologické a normativní pozice. „Motivace republikánů v kritice MMF a SB vychází z jejich víry ve vyřešení problémů ekonomického rozvoje a růstu volným trhem. To se nemusí shodovat s pokrokáři, kteří vidí MMF a SB jako nástroj hegemonie Spojených států. Ale tyto dvě strany se mohou spojit v zájmu jednoho cíle: radikálně redukovat, když ne demontovat brettonwoodská dvojčata“ (Bello 2001: 4).

5.2 Levicová radikální kritika – International Forum on Globalization a David Korten

Mezinárodní fórum o globalizaci je seskupením aktivistů, ekonomů, vědců a akademiků z celého světa, kteří aktivně vystupují proti současné podobě ekonomické globalizace, upozorňují na její nedostatky a veřejně se snaží prezentovat a prosadit vlastní alternativní návrhy.¹⁹ Mezi nejznámější členy patří prezident IFG Jerry Mander, Martin Khor, Helena Norberg-Hodge, Vandana Shiva, Edward Goldsmith, Ralph Nader, Herman Daly, David Korten, Debi Barker, John Cavanagh a také již dříve zmíněný Walden Bello. Fórum sdružující více než šedesát neziskových organizací z pětadvaceti zemí světa vzniklo v americkém San Francisku v roce 1994 jako reakce na vytvoření americké zóny volného obchodu NAFTA a ukončení tzv. Uruguayského kola jednání, na jehož základě vznikla Světová obchodní organizace. Cílem think-tanku je diskutovat o alternativních rozvojových strategiích, které mohou zvrátit negativní

ekonomické globalizační trendy a usměrnit jednání směrem k revitalizaci lokálních ekonomik a komunit a k ekologické udržitelnosti. Široká celosvětová platforma fóra se především snaží sjednotit různé pohledy a názory aktivistů ze Severu (vyspělých zemí) a Jihu (rozvojových zemí ve třetím světě).

Pro účely přesnějšího popisu kritické argumentace Mezinárodního fóra o globalizaci jsem pro ilustraci vybral jednoho z jeho členů, a to Davida Kortena. David C. Korten je zakladatelem a prezidentem Fóra pro rozvoj zaměřený na lidi (People-Centered Development Forum). Byl profesorem Harvard University Graduate School of Business, více než třicet let působil jako vedoucí expert amerických rozvojových nadací v Asii, Africe a Latinské Americe. Je nesmlouvavým kritikem současné institucionální podoby ekonomické globalizace, kterou nazývá korporáční globalizací, proslul jako autor knihy *Když korporace vládnou světu* a na ni navazující publikace *Svět po korporacích – život po kapitalismu*.

Kortenova kritika Mezinárodního měnového fondu a Světové banky se nezaměřuje primárně na ekonomické aspekty jejich činnosti z pohledu západního ekonoma, ale na dopady činnosti těchto institucí na život obyčejných lidí a komunit v rozvojovém světě. Korten na problém nahlíží jako na střet bohatého Severu a chudého Jihu, přičemž MMF a SB chápe jako instituce, které jsou elitami Severu využívány k zbídačování a ekonomickému vykořisťování rozvojových zemí. Elitami Severu má na mysli zejména politiky Spojených států. Mimo oblast politiky však Korten identifikuje i další mocenské pole, a to svět nadnárodních korporací. Ty podle jeho výkladu získaly takovou ekonomickou moc, že mohou úspěšně ovlivňovat moc politickou a skrze ní dosahovat svých cílů. V Kortenově interpretaci politická moc ovládá mezinárodní ekonomické organizace jako Mezinárodní měnový fond či Světovou banku, jež jsou pak nástrojem k prosazování ekonomických zájmů nadnárodních korporací.

V praktické politice Fondu a Banky David Korten kritizuje především jejich špatnou úvěrovou politiku, která podle něj uvrhla země třetího světa do pastí nesplátitelných dluhů. Půjčky však byly podle Kortena často vynucené a jejich potřeba uměle vytvořená: „Tvrzení Světové banky, že jen reaguje na potřeby a požadavky zadlužujících se zemí, je právě tak lživé jako tvrzení libertariánů, že trh pouze reaguje na poptávku zákazníků“ (Korten 2001a: 166). Banka tak nezodpovědně poskytovala miliardové úvěry, jež měly být splaceny z výnosů z ekonomického růstu, který měly půjčky podnítit. Ve skutečnosti se však růst nedostavil a na splácení půjček si zadlužené země musely brát další půjčky. Roztočil se tak koloběh, který Korten přirovnává k drogové závislosti.²⁰

Závislost zadlužených zemí na půjčkách a jejich neschopnost splatit své závazky se Fond a Banka rozhodly řešit pomocí programů strukturálních úprav. Ty měly za úkol restrukturalizovat ekonomiku zadlužených zemí tak, aby byly schopny generovat zisk, ze kterého by své dluhy splácely. Programy země nutily přeorientovat se více na vývoz, liberalizovat trh, snížit omezení a tarify na dovozy a vývozy a přijmout opatření na přilákání zahraničních investorů. Celá ekonomika těchto zemí se přeorientovala na hlavní prioritu – splácení dluhů. To znamenalo snížení vládních výdajů do sociální sféry, zejména na vzdělání, sociální zabezpečení a podporu nezaměstnaným a chudým. Za celým problémem s neúspěchem programů strukturálních úprav vidí cílenou snahu Spojených států jak otevřít další trhy pro zboží, služby a kapitál amerických korporací. Ve své knize *Když korporace vládnou světu* Korten uvádí, že „na čele podpory zájmů obchodních společností stojí americké ministerstvo financí, jehož úředníci zdůrazňují, že každý dolar, kterým americká vláda přispěje Světové bance, přinese dva dolary

pro americké exportéry ve formě dodavatelských smluv“ (Korten 2001a: 171). MMF i Světová banka jsou podle Kortena mocenské instituce prosazující zájmy bohatých zemí, „velmoci v nich mají při určitých rozhodováních právo veta a hlasovací práva jsou rozdělena podle připsaného kapitálu – čímž mají zabezpečený vliv na stanovení a průběh programů“ (Korten 2001a: 164). Ve své knize David Korten konstatuje, že cíle činnosti MMF a SB jsou tyto: „Světová banka slouží velkým obchodním společnostem Severu na financování jejich exportu. MMF slouží jako vymahatel dluhů pro finanční instituce Severu“ (Korten 2001a: 185).

Toto je dle jeho názoru možné jen proto, že instituce jsou imunní vůči jakékoli kontrole ze strany veřejnosti, „jejich vedení a správa jsou tajné, skryté před očima veřejnosti a před demokratickou diskusí“ (Korten 2001a: 112). Korten upozorňuje na to, že se oponenti Světové banky soustředí pouze na její hlavní část, tedy Mezinárodní banku pro obnovu a rozvoj, a často zapomínají na existenci další součásti Skupiny Světové banky, a to Mezinárodní finanční korporaci. Ta poskytuje půjčky soukromým investorům na realizaci takových projektů, které by pro svoji přílišnou rizikovost jen těžko získávaly úvěr od komerčních bank. „Tuto Mezinárodní finanční korporaci do dnešního dne Světová banka skrývá před veřejností tak důsledně, že dokonce i kritici Banky ji zřídka kdy uvádějí“ (Korten 2001a: 171). Ačkoli MMF a SB, „které svou byrokratickou sítí obepínají celý svět, přijímají rozhodnutí dotýkající se životů lidí, ale nikdo je nemůže hnát k zodpovědnosti, jako je to za normálních okolností přirozené u volených zákonodárných sborů. ... je to do nebe volající útok na principy demokratického skládání účtů“ (Korten 2001a: 170).

Ve své představě o alternativním ekonomickém uspořádání nenachází David Korten pro Banku místo: „Světová banka by měla být zavřena. Její hlavní funkcí je poskytování půjček chudým zemím, což nevyhnutelně vede k zvyšování jejich zahraniční zadluženosti. Pokud bude tato Banka fungovat, ekonomiky Jihu zůstanou zadlužené vůči mezinárodnímu systému. Vytváření dluhu není užitečná věc a je čas si přiznat, že vytvoření Světové banky nebyl dobrý nápad. Její zavření by bylo důležitým krokem k zabezpečení toho, že po zrušení mezinárodních dluhů se okamžitě nevytvoří nové“ (Korten 2001a: 327). Mezinárodní měnový fond by měl být také zrušen a nahrazen Mezinárodní finanční organizací při OSN. Ta by fungovala jako mezinárodní regulační a řídicí orgán, který by měl podle Kortena plnit pět základních funkcí: 1) řídit proces oddlužování nejchudších zemí, 2) regulovat mezinárodní finanční trhy, 3) působit jako diskusní fórum, na jehož půdě by jednotlivé vlády mohly koordinovat svoji hospodářskou politiku zaměřenou na udržování rovnováhy zahraničních platebních bilancí, 4) koordinovat půjčování peněz z rezervních zdrojů, 5) vybírat a spravovat Tobinovu daň z mezinárodních transakcí.

Kortenova alternativní vize ekonomického uspořádání však nezůstává pouze u zrušení institucí, které podle něj „nepochybně způsobily větší škodu většímu počtu lidí, než jakákoli jiná nevojenská instituce v dějinách lidstva“ (Korten 2001a: 176). Jeho vize vychází z představy procesu rozvoje, který nazývá jako rozvoj zaměřený na lidi. Cílem by mělo být vytvořit systém, který funguje ve prospěch lidí, respektive všech lidí. Jedná se o změnu procesu ekonomické globalizace a zaměření se na ekonomickou lokalizaci. Korten vidí základ v lokálních komunitách, které chápe jako základnu vedoucí k lepším mezilidským vztahům a vztahu k přírodě, jako zdroj kvalitnějšího, bohatšího a trvale udržitelného života. Lokální komunity by však podle něj neměly být uzavřené a oddělené jednotky, ale měly by být spojeny vědomím globální zodpovědnosti.

6. Celkové shrnutí kritické diskuse

Předchozí text představil osm vybraných kritiků vycházejících z různých ideových pozic, reprezentujících pravicové či levicové politické spektrum a lišících se intenzitou a radikalitou své kritiky. Mezi jejich názory a argumenty existuje jistá konvergence a dají se najít styčné body, ve kterých se kritika prolíná. Všichni kritikové se shodují, že mandát MMF a SB se postupem času neúměrně rozrostl a přesah jejich činnosti z oblasti ekonomické do mnoha jiných oblastí společnosti narušuje suverenitu postižených zemí a často přináší více škody než užitku. Systém půjček chudým zemím podmíněných programy strukturálních úprav je podle kritiků ze své podstaty špatný a nevede ke svému hlavnímu cíli, tedy snižování chudoby. Naopak má často opačný účinek. Konvergence všech kritiků je dále patrná především v otázce vyplácení zahraničních investorů a bank, podle kritiků Banka a Fond podporují svým jednáním nezodpovědné investování a přispívají tak ke vzniku morálního hazardu. Shoda panuje také v tom, že MMF a SB jsou mocenské instituce využívané k prosazování mocenských zájmů vyspělých zemí, zejména Spojených států. Kritice je často podrobena fungování tzv. Washingtonského konsenzu. Především radikálně levicoví kritikové však jdou ještě dále za rovinu národních států, když tvrdí, že vládní reprezentace těchto velmocí jsou ovládány zájmy velkých korporací a v jejich zájmu jednají.

V některých aspektech kritiky MMF a SB je však patrný rozdíl vycházející z příslušnosti kritiků k pravici či levici. Levicoví kritikové se dožadují větší transparentnosti a otevřenosti institucí zejména hlasům veřejnosti, politiků a expertů z jiných oblastí, než čistě ekonomických. Požadují větší zastoupení rozvojových zemí v rozhodovacích orgánech. Všichni levicoví kritikové více upozorňují na negativní sociální a ekologické dopady činnosti MMF a SB, volají po větším ohledu na zájmy obyčejných lidí a kvalitu životního prostředí. Oproti tomu pravicovým kritikům vadí především zasahování MMF a SB do suverenity volných trhů. Ve Fondu a Ban-ce spatřují regulativní instituce, které svým jednáním, ba samotnou svou existencí, skutečný volnotržní prostor narušují.

Co tedy navrhuje nejrůznější kritikové udělat s institucemi, které tolik kritizují? Reformátoři se vyslovují pro reformu institucí, především omezení jejich mandátu a návrat k původnímu poslání. Radikálové požadují rovnou zrušení institucí. Pravicoví radikálové by světové finanční uspořádání ponechali bez jakékoli nadnárodní regulační instituce, vycházejíce ze svého přesvědčení o suverenitě volného trhu či o nepotřebnosti takovéto instituce na globální úrovni. Naproti tomu levicoví radikálové si uvědomují nutnost alespoň nějaké regulace finančního systému.

Na závěr je však nutné poznamenat, že hlas všech představených kritiků²¹ je vcelku omezený a jejich vliv na možné prosazení vlastních požadavků není velký, neboť o změnách v Mezinárodním měnovém fondu a Světové bance mohou rozhodnout pouze organizace samotné, respektive zástupci členských států v rozhodovacích orgánech MMF a SB. Kritici mohou soustředit své úsilí na přímé ovlivnění těchto reprezentantů či na nepřímé ovlivnění skrze mobilizaci veřejného mínění. Ne všichni kritici však mají stejnou váhu, ne všichni mají stejný přístup například do médií a argumenty všech kritiků nejsou stejně přijímány. Z celého spektra možných táborů kritických vůči MMF a SB je nejpočetnější zřejmě tábor levicových reformátorů, obě instituce jsou obecně více kritizovány ze strany levice. Z jednotlivých relevantních kritiků představených v tomto textu jsou nejvýznamnějšími zřejmě Joseph Stiglitz

a Meltzerova komise. Stiglitz proto, že má zkušenosti z vysoké politiky a byl druhým nejvýše postaveným mužem ve Světové bance, je navíc prominentním ekonomem. Meltzerova komise je významná proto, že ač byla de facto nejbližší voleným reprezentantům rozhodujícím o fungování Fondu a Banky, byla k těmto institucím velmi kritická. A stejně tak byla složena z prominentních ekonomů. Zpráva Meltzerovy komise je navíc velmi podrobná a důkladná a její závěry jsou široce citovány v projevech či textech mnoha kritiků, nezávisle na jejich postavení, politické příslušnosti či ideovém zařazení k pravici či levici.

Poznámky:

1. MMF i SB byly vytvořeny na mezinárodní finanční konferenci konané od 1. do 22. července 1944 v městečku Bretton Woods v americkém státě New Hampshire. Odtud pochází jejich pojmenování jako brettonwoodská dvojčata či další označení jako brettonwoodský měnový systém.
2. Blíže k vymezení kategorií pravice – levice viz Bobbio 2003, Giddens 2001, Scruton 1999, Vlachová 2001.
3. Nejedná se tedy o určitou „módní“ kritiku, která se vždy vynoří jednou za tři roky v době výjezdů zasedání obou institucí, jako tomu bylo například v roce 2000 při summitu v Praze.
4. Komise byla zřízena na dobu šesti měsíců, mimo vlastních interních jednání pořádala i třídní veřejná slyšení. Nezabývala se pouze Mezinárodním měnovým fondem a Světovou bankou, ale dalšími pěti mezinárodními finančními institucemi: Světovou obchodní organizací, Interamerickou rozvojovou bankou, Africkou rozvojovou bankou, Asijskou rozvojovou bankou a Bankou pro mezinárodní vyrovnání.
5. Celá zpráva je velmi rozsáhlá a podrobná, má více než 170 stran. Pro schválení zprávy hlasovali Calomiris, Campbell, Feulner, Hoskins, Huber, Johnson, Meltzer a Sachs. Proti byli Bergsten, Levinson a Torres. Tito tři posléze v roce 2000 vydali vlastní text pod názvem Dissenting Statement reagující na Meltzerovu zprávu a nabízející jiné alternativy a postupy řešení.
6. Podle komise by jednotlivé projekty a stavby v rozvojových zemích měly provádět soukromé firmy či nevládní organizace vybrané na základě výběrového řízení. Kvalitu firmy či organizace a jí provedené dodávky by měli posuzovat nezávislí auditoři. Tito dodavatelé by dostávali přímé granty od grantové organizace (Světové banky). Náklady na výplatu dodavatele by měly být rozloženy mezi rozvojovou zemi a grantovou agenturu, přičemž výše grantu by se pohybovala od 10 do 90 procent podle možnosti přístupu rozvojové země na kapitálové trhy a podle příjmu na osobu (viz MCR 2000: 11).
7. Navýšení příspěvku pro MMF o 18 miliard dolarů nakonec americký Kongres za jistých podmínek schválil. Praxe Fondu a Banky se však nikterak nezměnila, protože ze strany Spojených států, jež mají v obou institucích a obecně v celosvětové finanční komunitě zásadní vliv, nebyl cítit žádný výraznější politický tlak, který by přinutil obě organizace k zásadnějším reformním krokům.
8. Zde Feldstein naráží na to, že chování Fondu především během krize v Koreji vypadalo tak, jakoby Fond chtěl využít korejské slabosti k prosazení obchodních a investičních podmínek, které se dříve snažily prosadit samotné Spojené státy a Japonsko, ale v tehdy ekonomicky silné a sebevědomé Jižní Koreji neuspěly. „Některé znaky plánu MMF jsou opakováním politiky, kterou se Japonsko a Spojené státy dlouhodobě snaží v Koreji protlačit. Toto zahrnuje urychlení odstraňování dříve dohodnutých obchodních bariér na omezení specifických japonských produktů, otevření kapitálových trhů zahraničním investorům, aby zahraniční vlastníci mohli mít majoritní podíl ve vlastnictví korejských firem, zvětšit přímý podíl v bankovních a ostatních finančních službách“ (Feldstein 1998: 32).
9. Buchanan je zastáncem volného trhu v rámci jednotlivých suverénních států. Nikoli však celosvětového volného obchodu, což je podle něj cizácký dovozní artikl, výmysl evropských akademiků. Světová ekonomika podle Buchanana není – a ani by neměla být – jeden obrovský prostor volného obchodu, ale je to soustava mnoha volných trhů. Tolika, kolik je suverénních národních států. Proto

- obhájí liberalizaci a rušení tržních bariér uvnitř státu, ale zároveň požaduje vně státu ochranná opatření jako dovozní kvóty a cla.
10. To může sloužit také jako důkaz, že jeho kritika MMF a SB je populistická a oportunistická. Buchananův kritický hlas se ozývá pouze tehdy, když mají otázky spojené s Fondem a Bankou bezprostřední vztah k USA, tedy k občanům Spojených států. Ty se snaží svou kritikou zaujmout a přilákat je tak na svou stranu v boji o politickou přízeň potenciálních voličů.
  11. Stiglitz není jedinou osobností, která z MMF či SB odešla kvůli svým kritickým názorům či kvůli tomu, že její pokusy o reformu institucí zevnitř se setkaly s odporem, nezájmem či příliš rigidním a zaběhnutým byrokratickým aparátem. Známy jsou odchody Hermana Dalyho, jenž odešel ze Světové banky po šestileté marné snaze o její reformu zevnitř, či autora speciální Zprávy o světovém rozvoji Rabiho Kanbura. Ten odešel z Banky poté, co byly nejvíce kritické pasáže zprávy týkající se vlivu ekonomické globalizace na rozvoj chudých zemí přepsány ministrem financí USA Lawrenceem Summersem (blíže viz Douthwaite 2000: 17–18).
  12. Cenu získal společně s ekonomy Michaelem Spencem a Georgem Akerlofem za inovativní ekonomickou teorii o nedokonalých informacích a neúplném trhu.
  13. Jednání MMF a SB však podle Stiglitze nepodkopává pouze legitimitu samotných institucí, ale negativně to ovlivňuje vnímání a pohled lidí (především v bývalém východním bloku a ve třetím světě) na demokracii, kapitalismus a volný trh. V zájmu prosazování těchto ideálů způsobily podle Stiglitze Fond a Banka obyčejným lidem mnoho utrpení a strádání. Proto se podle něj nelze divit, že v tolika zemích bývalého sovětského bloku převzaly po několika letech od jeho pádu vládu do rukou zpět komunistické strany či reformované bývalé komunistické strany, a že ve třetím světě tolik lidí cítí nenávisť k západní civilizaci a jejím hodnotám.
  14. Je zajímavé, že Stiglitzova kritika je především zaměřena na Mezinárodní měnový fond. Světovou banku, ve které tři roky působil, také kritizuje, ale ne tak radikálně a důsledně jako MMF. Znamená to snad, že je Banka z obou institucí méně „škodlivá“ a opravdu už započala se svojí reformou, jak to prohlašuje její prezident James D. Wolfensohn, nebo je Stiglitz ke svému bývalému zaměstnavateli více loajální a shovívavý?
  15. Pavel Příbyl z Hnutí Duha, který patřil mezi zakládající členy Bankwatch, je národním koordinátorem pro Českou republiku. Petr Hlobil z Centra pro dopravu a energetiku je mezinárodním koordinátorem pro otázky ropy a ovzduší.
  16. Tato daň má své jméno podle ekonomy z Yaleké univerzity a laureátka Nobelovy ceny Jamese Tobina, který ji navrhl v roce 1978. Tobinova daň představuje ekonomický nástroj ke zdanění čistě spekulativních operací na devizových trzích. Podle zastánců by její zavedení mohlo zmírnit objem krátkodobého spekulativního kapitálu a snížit tak vrtkavost světové ekonomiky a možnost vzniku finančních krizí. Výnosy z Tobinovy daně by mohly například sloužit jako finanční zdroj pomoci zemím třetího světa (blíže viz Bělohoubek 2002).
  17. Členové Bankwatch často používají termín občanská společnost, ale nikde ho bohužel blíže nespecifikují. Ze zkoumání jejich činnosti vyplývá, že tím nejspíše myslí neziskové organizace, tedy v případě MMF a SB sami sebe.
  18. Legitimitu podle Bella ztratil také celý politický systém liberální demokracie a jeho instituce. Liberální demokracie se podle Bella celosvětově dostala do krize, především kvůli tomu, že se zaměřuje pouze na formální volební procedury, nereflektuje hlasy obyčejných lidí, kteří se vyjadřují k nejrůznějším problémům. Dále liberální demokracie rezignovala na snahu o dosažení větší ekonomické rovnosti. Politika je podle Bella zkorumpovaná a ovládaná čistě ekonomickými zájmy, a to především zájmy nadnárodních korporací. Ty jsou vůbec v Bellově interpretaci největším nepřítelem blahodárného rozvoje celé společnosti a představují pevnost a obranné valy globálního ekonomického systému. Demokratický systém tak podle něj nahradila plutokracie, tedy nadvláda bohatých. Krize legitimacy liberální demokracie se podle Bella projevuje ve vzrůstajícím odporu veřejnosti, například vůči globálnímu finančnímu institucím jako MMF, SB a WTO (blíže viz Bello 2002a; Bello 2002b).
  19. IFG vydalo v roce 2002 knihu *Alternatives to Economics Globalization – A Better World is Possible*, která v textech devatenácti autorů představuje detailní alternativy k současným pravidlům a institu-

cím ekonomické globalizace. Tyto alternativy by měly být více demokratické, sociálně spravedlivé a více vnímavé k životnímu prostředí, než je stávající model. Podle interpretace členů IFG je tato kniha odpovědí všem kritikům, kteří napadají alterglobalizační hnutí za to, že nedisponuje žádnými analýzami a nenabízí žádné pozitivní alternativy.

20. Korten ve své knize uvádí, že mezi lety 1970 a 1980 se dlouhodobá zahraniční zadluženost zemí s nízkými příjmy zvýšila z 21 miliard dolarů na 110 miliard dolarů a u zemí se středními příjmy vzrostla ze 40 miliard USD na 317 miliard USD. Mezi lety 1980 a 1992 se míra zahraniční zadluženosti zemí s nízkými příjmy zvýšila ze 110 miliard dolarů na 473 miliard dolarů (viz Korten 2001a: 168–169).
21. Mimo skupinu těchto popsaných kritiků pochopitelně existují stovky dalších jednotlivců a organizací, svými názory, argumenty a požadavky by se však dali také zařadit do některého ze čtyř táborů kritiků. Významnými kritiky jsou například Jeffrey Sachs, Paul Krugman, Bruce Rich či John Gray, neziskové organizace a think-tanky American Enterprise Institute, Brookings Institution, Heritage Foundation, Institute for International Economics, Bank Information Center, Brettonwoods Project, Oxfam, Friends of the Earth, People's Global Action, či iniciativa 50 Years is Enough! Všichni tito kritici se dají zařadit do představeného schématu o čtyřech pozicích. Existují však také kritici, kteří se tomuto dělení vymykají, především svojí radikální či lépe řečeno revoluční představou o žádoucí podobě světového uspořádání. Jsou to zejména anarchistické, autonomní a antikapitalistické organizace či uskupení. Ty také kritizují MMF a SB a požadují jejich okamžité zrušení. Nezůstávají však pouze u požadavku zrušení Fondu a Banky, ale požadují zrušení celého kapitalistického systému, přičemž MMF a SB jsou pro ně pouze reprezentanty tohoto nežádoucího ekonomického a společenského uspořádání.

Prameny, literatura a internetové zdroje:

- Ambrose, Soren. 2000. „Zrušit? Zreformovat? Transformovat!“ *Sedmá generace*. roč. 9., č. 8
- Bandow, Doug. 1998. *Kill the IMF*. (<http://www.cato.org/dailys/5-14-98.html>)
- Baňouch, Hynek. 2000. „Mezinárodní měnový fond.“ In: *Mezinárodní organizace*. Ed. Hynek Baňouch a Martin Fedorko. Brno: Masarykova univerzita
- Bello, Walden. 1998. *IMF's Role in the Asian Financial Crisis*. (http://www.ifg.org/analysis/imf/imf_asia.htm)
- Bello, Walden. 1999a. „Domesticating Markets“. *Multinational Monitor*. March 1999
- Bello, Walden. 1999b. „Asian Financial Crisis: The Movie.“ *The Ecologist*. Vol. 29, No. 1
- Bello, Walden. 2000a. „Má se zrušit MMF a Světová banka?“ *Listy*. roč. 30., č. 6
- Bello, Walden. 2000b. *Meltzer Report on Bretton Woods Twins: Builds Case for Abolition but Hesitates*. (<http://www.tni.org/archives/bello/meltzer.htm>)
- Bello, Walden. 2000c. „Muži v ofsajdu.“ *Sedmá generace*. roč. 9., č. 9
- Bello, Walden. 2000d. „Bringing Financial Crisis to Asia.“ *The Ecologist Report – Globalising Poverty*. September 2000
- Bello, Walden. 2000e. „Time to Decide: Radical Reform or Abolition?“ *The Ecologist Report – Globalising Poverty*. September 2000
- Bello, Walden. 2000f. *The Prague Castle Debate: A Few Questions for Mr. Wolfensohn and Mr. Kohler*. (<http://www.nadir.org/nadir/initiativ/agp/free/bello/praguecastledebate.htm>)
- Bello, Walden. 2001. *Is Bush Bad News for the World Bank?* (<http://www.corpwatch.org/trac/globalization/bretton/bushwbello.html>)
- Bello, Walden, ed. 2002a. *The Future in the Balance*. Oakland: Food First Books
- Bello, Walden. 2002b. „Toward a Deglobalized World.“ In: *Global Backlash*. Ed. Robin Broad. Lanham, Rowman and Littlefield Publisher
- Bello, Walden a Cunningham, Silvia. 2000. „Severojižní pohled.“ *Sedmá generace*. roč. 9., č. 8

- Bělohoubek, Ivo. 2002. „Co je za ní – Tobinovou daní.“ *Sedmá generace*. roč. 11., č. 5
- Bobbio, Norberto. 2003. *Pravice a levice*. Brno: CDK
- Bond, Patrick. 2000. „Hrr na banku!“ *Sedmá generace*. roč. 9., č. 8
- Brázda, Norbert. 1995. „História Svetovej banky – nič sa nemení.“ *Poslední generace*. roč. 4., č. 12
- Broad, Robin, ed. 2002. *Global Backlash*. Lanham, Rowman and Littlefield Publishers
- Brotánková, Klára. 2000. „Odpustíme, ale ...?“ *Sedmá generace*. roč. 9., č. 8
- Buchanan, Patrick. 1997. *No More Bailouts – Abolish the IMF!* (<http://www.buchanan.org/pa-97-1201a.html>)
- Buchanan, Patrick. 1998a. *Have the Globalists Over-Reached?* (<http://www.buchanan.org/pa-98-0728.html>)
- Buchanan, Patrick. 1998b. *Tax Cuts Take a Back Seat – To the IMF*. (<http://www.buchanan.org/pa-98-1006.html>)
- Buchanan, Patrick. 1998c. *Pulling Russia Back From the Abyss*. (<http://www.buchanan.org/pa-98-0714.html>)
- Buchanan, Patrick. 2002a. *Will Bush follow Bill to bailout city?* (<http://www.townhall.com/columnists/patbuchanan/pb20020626.shtml>)
- Buchanan, Patrick. 2002b. „Free Trade is not Free.“ In: *Global Backlash*. Ed. Robin, Broad. Lanham, Rowman and Littlefield Publishers
- CEE Bankwatch Network. 2000. *Statement from CEE Bankwatch Network Calling For Significant Reform of the IMF*. (http://www.bankwatch.org/publications/policy_letters/2000/imf_statement/)
- Císař, Ondřej. 2001. „Ideational Structure in Flux: Uncertain Future for the IMF?“ *Perspectives*, n. 16
- Co je MMF?* 2000. Iniciativa proti ekonomické globalizaci – INPEG
- Čím se finančníci nechlubí*. 2000. Nezávislé sociálně ekologické hnutí – NESEHNUTÍ
- Desai, Peter. 2003. *Financial Crisis, Contagion, and Containment*. Princeton: Princeton University Press
- Douthwaite, Richard. 2000. „Free Thinkers Not Wanted.“ *The Ecologist Report – Globalising Poverty*. September 2000
- Ehl, Martin. 2001. *Globalizace pro a proti*. Praha: Academia
- Ehl, Martin. 2003. „Diskuze o globalizaci – rozdíl českého a světového diskurzu.“ In: *Mezinárodní vztahy*. roč. 38., č. 4
- Feldstein, Martin. 1998. „Refocusing the IMF.“ *Foreign Affairs*. Vol. 77, no. 2
- Feldstein, Martin. 1999. „A Self-Help Guide for Emerging Markets.“ *Foreign Affairs*. Vol. 78, no. 2
- Feldstein, Martin. 2002. *Argentina Doesn't Need the IMF*. (<http://www.nber.org/feldstein/wj052802.html>)
- Giddens, Anthony. 2001. *Třetí cesta*. Praha: Mladá fronta
- Gray, John. 2002. *Marné iluze*. Košice: Paradigma.sk
- Hanke, Steven. 2000a. *Please, No More 'New' IMFs*. (<http://www.cato.org/dailys/03-21-00.html>)
- Hanke, Steve. 2000b. *Abolish the IMF*. (<http://www.cato.org/dailys/04-14-00.html>)
- Heywood, Andrew. 1994. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing
- International Monetary Fund*. 2000. Československá anarchistická federace – ČSAF
- Jagodic, Edit. 2003. *The Story of Bankwatch*. Praha: CEE Bankwatch Network
- Jiná zpráva o Světové bance a MMF*. 2000. CEE Bankwatch Network
- Jordan, Lisa. 2000. „Kdo vládne vládcům?“ *Sedmá generace*. roč. 9., č. 8
- Jubilee 2000. 2000. *Right-wing US Congressional Commission tells creditors to write off all debts owed by HIPC countries*. (<http://www.jubilee2000uk.org/news/usa080300.html>)
- Khor, Martin. 1999. *Terapia MMF zhoršuje stav pacientov, tvrdia kritici*. Poniky. Centrum pre podporu miestneho aktivizmu
- Kolektiv autorů. 2000. *Malý slovník světové ekonomiky*. Praha: VŠE
- Komisar, Lucy. 2000. *The Progressive Interview – Joseph Stiglitz*. (<http://ehostvgw12.epnet.com/print2.asp>)
- Korten, David. 2001a. *Keď korporácie vládnu svetu*. Košice: Mikuláš Hučko
- Korten, David. 2001b. „Your Money or Your Life.“ In: *Take It Personally*. Ed. Anita Roddick. London: HarperCollins Publisher

- Krugman, Paul. 1997. *Pop Internationalism*. Cambridge – London: MIT Press
- Křeček, Jan. 2000. „Pijavici na vegetariána nepředěláš.“ *Přítomnost*. č. 9
- Meltzer, Allan. 2002. „Report of the International Financial Institution Advisory Commission.“ In: *Global Backlash*. Ed. Robin Broad. Lanham, Rowman and Littlefield Publishers
- MCR. 2000. *Oficiální zpráva Meltzerovy komise*. (<http://www.house.gov/jec/imf/meltzer.htm>)
- Moore, Stephen. 2000. *Fire the World Bank: Those Protesters Were Right*. (<http://www.cato.org/dailys/09-25-00.html>)
- Naše děti se na nás za dluhy budou zlobit*. Rozhovor s Janou Matesovou. *Mladá fronta DNES*. 4. 12. 2003
- NE SJEZDU Mezinárodního měnového fondu a Světové banky Praze 2000*. 2000. Federace sociálních anarchistů – FSA
- Patočka, Jakub. 1996. „Světová banka jako církev volnotržního náboženství.“ *Poslední generace*. roč. 5., č. 9
- Peštová, Stanislava a Rotport, Miloslav. 1997. *Stručný slovník ekonomických pojmů*. Praha: Fortuna
- Příbyl, Pavel. 2000a. „HIPC I – II: oddlužovací bublina.“ *Sedmá generace*. roč. 9., č. 8
- Příbyl, Pavel. 2000b. „Meltzerova komise žádá zásadní změny SB a MMF.“ *Sedmá generace*. roč. 9., č. 8
- Roddick, Anita, ed. 2001. *Take It Personally*. London: HarperCollins Publisher
- Sachs, Jeffrey. 1999. *The IMF and the Asian Flu*. (<http://www.prospect.org/archives/37/37sachfs.html>)
- Sachs, Jeffrey. 2000. „Jak omezit MMF a Světovou banku?“ *Mladá fronta DNES*. 18. 4. 2000
- Scruton, Roger. 1999. *Slovník politického myšlení*. Brno: Atlantis
- Schwarz, Anna. 1998. *Time to Terminate the IMF*. (<http://www.cato.org/dailys/10-06-98.html>)
- Singer, Miloslav. 2000. „Konzum dává víc svobody, než chudoba.“ *Přítomnost*. č. 9
- Solidarita speciál – Noviny revolučních anarchistů*. č. 2/2000, Solidarita
- Spor o cesty z chudoby*. Rozhovor s Janou Matesovou. *Euro*. 2. 2. 2004
- Stiglitz, Joseph. 2000a. „Čemu jsem se naučil ze světové hospodářské krize.“ *Listy*. roč. 30., č. 4
- Stiglitz, Joseph. 2000b. „The Insider.“ *The Ecologist Report – Globalising Poverty*. September 2000
- Stiglitz, Joseph. 2002a. *Globalization and its Discontents*. London: Penguin Books
- Stiglitz, Joseph. 2002b. „Argentinské lekce.“ *Ekonom*. roč. 10., č. 3
- Stiglitz, Joseph. 2002c. „Proč americký kapitalismus ztratil hlavu.“ *Listy*. roč. 32., č. 5
- Stiglitz, Joseph. 2003a. „Odpor proti globalizaci je oprávněný.“ *Mladá fronta DNES*. 30. 8. 2003
- Stiglitz, Joseph. 2003b. „Zisky a lidská práva.“ *Ekonom*. roč. 11., č. 46
- Stiglitz, Joseph. 2003c. *Jiná cesta k trhu – Hledání alternativy k současné podobě globalizace*. Praha: Prostor
- Světová banka – rok po roce: 1944–2000*. Bankwatch Mail. č. 4, 2000. CEE Bankwatch Network
- The World Bank. 2003. *A Guide to the World Bank*. Washington: The World Bank
- Vásquez, Ian. 1998a. *The IMF: Bad Watchdog with a Bad Attitude*. (<http://www.cato.org/dailys/3-16-98.html>)
- Vásquez, Ian. 1998b. *At the World Bank, Money Is No Object*. (<http://www.cato.org/dailys/5-04-98.html>)
- Vásquez, Ian. 1998c. *The True Costs of the IMF*. (<http://www.cato.org/dailys/4-01-98.html>)
- Vásquez, Ian. 1998d. *The International Monetary Fund*. (<http://www.cato.org/testimony/ct-iv042198.html>)
- Vásquez, Ian. 1999. *Repairing the Lender-Borrower Relationship in International Finance*. (<http://www.cato.org/pubs/fpbriefts/fpb-054es.html>)
- Vásquez, Ian. 2000. *The IMF Has Protesters Fooled*. (<http://www.cato.org/dailys/04-18-00.html>)
- Vásquez, Ian. 2001. *Poor Country Debt Relief, Rich Country Shenanigans*. (<http://www.cato.org/dailys/07-30-01.html>)
- Vásquez, Ian. 2002a. *The IMF as Bankruptcy Court for Countries?* (<http://www.cato.org/dailys/10-10-02.html>)
- Vásquez, Ian. 2002b. *Brazil Breathes Life into the Era of Big Bailouts*. (<http://www.cato.org/dailys/08-23-02.html>)
- Vilímek, Petr. 2000. „Světová banka.“ In: *Mezinárodní organizace*. Ed. Hynek Baňouch a Martin Fedorko. Brno: Masarykova univerzita

- Vlachová, Klára. 2001. „Levice a pravice: prázdné pojmy, se kterými se zbytečně „haraší“, nebo něco víc?“ *Proglas*. roč. 12., č. 7
- Weller, Charles. 2000. *Meltzer Report Misses the Mark*. (http://www.epinet.org/content.cfm/issuebriefs_ib141)
- 50Years 2004. *50 Years Is Enough*. (<http://www.50years.org>)
- AC 2004. *The American Cause* (<http://www.theamericancause.org>)
- Buchanan 2004. *Oficiální internetová stránka Patrika J. Buchanana* (<http://www.buchanan.org>)
- BWN 2004. *CEE Bankwatch Network* (<http://www.bankwatch.org>)
- Cato 2004. *Cato Institute* (<http://www.cato.org>)
- Corpwatch 2004. *Corporate Watch* (<http://www.corpwatch.org>)
- ČNB 2004. *Česká národní banka* (<http://www.cnb.cz>)
- Ekonom 2004. *Internetová verze týdeníku Ekonom* (<http://www.ekonom.cz>)
- Feldstein 2004. *Oficiální internetové stránky Martina Feldsteina* (<http://www.nber.org/feldstein>)
- FGS 2004. *Focus on the Global South* (<http://www.focusweb.org>)
- GOVUSA 2004. *Oficiální internetové stránky vlády USA* (<http://www.firstgov.gov>)
- IB 2004. *Internet Brigade* (<http://www.internetbrigade.com>)
- IFG 2004. *International Forum on Globalization* (<http://www.ifg.org>)
- IMF 2004. *International Monetary Fund* (<http://www.imf.org>)
- JUB 2004. *Jubilee 2000* (<http://www.jubilee2000uk.org/jubilee2000/about.html#abolition>)
- JUBRES 2004. *Jubilee Research* (<http://www.jubilee2000uk.org>)
- Korten 2004. *Oficiální internetová stránka Davida C. Kortena* (<http://www.davidkorten.com>)
- MFČR 2004. *Ministerstvo financí České republiky* (<http://www.mfcr.cz>)
- PCDF 2004. *People-Centered Development Forum* (<http://www.pcdf.org>)
- RC 2004. *Realchange – Skeleton Closet* (<http://www.realchange.org>)
- SB 2004. *Světová banka v České republice* (<http://www.worldbank.cz>)
- Stiglitz 2004. *Oficiální internetová stránka Josepha E. Stiglitze* (<http://www-1.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/>)
- TNI 2004. *Transnational Institute* (<http://www.tni.org>)
- TNR 2004. *The New Republic Online* (<http://www.tnr.com>)
- TREAS 2004. *Oficiální internetové stránky Ministerstva financí USA* (<http://www.treas.gov>)
- TWT 2004. *Third World Traveler* (<http://www.thirdworldtraveler.com>)
- WB 2004. *World Bank* (<http://www.worldbank.org>)
- YES 2004. *Yes Magazine* (<http://www.yesmagazine.org>)
- ZMAG 2004. *ZMagazine* (<http://www.zmag.org>)